

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ
КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СТ. 111-1 КК)****CRIMINAL CLASSIFICATION
OF COLLABORATIVE ACTIVITIES (ART. 111-1 OF THE CRIMINAL CODE)****Рубашенко М.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджуються теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової класифікації колабораційної діяльності, пропонується авторський варіант її класифікації залежно від особливостей об'єктивних ознак передбачених ст. 111-1 КК складів кримінальних правопорушень.

Установлено, що доповнення КК статтею про колабораційну діяльність не можна оцінювати як її криміналізацію, принаймні стосовно більшості передбачених у новій статті діянь. Ще до цієї новелізації в силу різних обставин найбільш небезпечні форми співпраці з окупантом підпадали під ознаки кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК.

Колаборація місцевого населення з окупантом пропонується розглядати принаймні в трьох вимірах: колабораціонізм як суспільно-політичне явище, що охоплює собою всі прояви співпраці, які тягнуть за собою офіційний юридичний осуд; колабораційна діяльність у широкому значенні – як суспільно небезпечні діяння, передбачені різними статтями Особливої частини КК, що за своїм змістом означають таку співпрацю (зокрема, діяння, передбачені статтями 111, 111-1, 111-2 КК і т.д.); колабораційна діяльність у вузькому значенні – як суспільно небезпечні діяння, передбачені виключно ст. 111-1 КК.

Критикується класифікація колабораційної діяльності за сферами співпраці: з точки зору змісту ст. 111-1 КК вона стає на стільки умовною, що називати її класифікацією (як науковим методом) стає практично неможливим.

Колабораційну діяльність у її вузькому розумінні пропонується класифікувати з точки зору об'єктивних ознак, насамперед, з урахуванням предмета колаборантства та однорідного характеру діянь, на інформаційне (ч. 1 і 6 ст. 111-1 КК), посадове (службове) (ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК), освітнє (ч. 3 ст. 111-1 КК), економічне (ч. 4 ст. 111-1 КК), політичне (у т.ч. виборче) (ч. 6 ст. 111-1 КК) і воєнне колаборантство (ч. 7 ст. 111-1 КК).

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, злочини проти основ національної безпеки України.

The article analyzes the theoretical and practical problems of the criminal classification of collaborationism. The author's version of its classification is proposed depending on the specifics of the objective signs of criminal offenses, which are described in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It has been established that the addition of an article on collaborative activity to the Criminal Code cannot be considered as its criminalization, at least in relation to most of the actions provided for in the new article. Even before this novelization, due to various reasons, the most dangerous forms of collaboration with the occupier were covered by criminal offenses, which were described in various articles of the CC.

It is proposed to consider the collaboration of the local population with the occupier in at least three dimensions: collaborationism as a socio-political phenomenon that encompasses all forms of collaboration that entail negative legal consequences; collaborative activity in a broad sense – as socially dangerous actions provided for by various articles of the Special Part of the CC, which by their content mean such collaboration (in particular, actions provided for by articles 111, 111-1, 111-2 of the CC, etc.); collaborative activity in the narrow sense – as socially dangerous acts, provided exclusively by Art. 111-1 of the CC.

Collaborative activity in its narrow sense is proposed to be classified from the point of view of objective features, first of all taking into account the subject of collaboration and the homogeneous nature of actions, into informational (parts 1 and 6 of Art. 111-1 of the CC), official (part 2, 5, 7 of Art. 111-1 of the CC), educational (part 3 of Art. 111-1 of the CC), economic (part 4 of Art. 111-1 of the CC), political/electoral (part 6 Art. 111-1 of the CC) and military collaboration (part 7 of Art. 111-1 of the CC).

Key words: collaborationism, collaborative activity, criminal offense, criminal liability, crimes against the basis of national security of Ukraine.

Вступна частина. Розпочата в 2014 р. агресія Російської Федерації проти України, яка переслідує в тому числі й анексуючі цілі, призвела до незаконної окупації агресором частини території України. Як наслідок, під контролем окупанта опинилась і значна частина населення України. У зв'язку з цим закономірно виникло явище колабораціонізму.

Реакції України, як держави-суверена, на найбільш небезпечні прояви співпраці населення з окупантом виявилась у доповненні КК окремою статтею про колабораційну діяльність. Це стало основним тригером виникнення та бурхливого розвитку кримінально-правових досліджень колабораціонізму, одним із закономірних напрямів яких є наукова класифікація форм (проявів) колаборації населення з окупантом.

Класифікація проявів колабораціонізму відображена в працях таких вітчизняних істориків як, зокрема: С. Гальчак, І. Дерейко, В. Дзьобак, О. Гончаренко, С. Крижний,

Ю. Радченко, О. Чальцева і В. Шайкан. У науці кримінального права питання класифікації колабораціонізму (колабораційної діяльності) були предметом дослідження Н. Антонюк, О. Букреєва, Н. Нетеси, О. Маріна, В. Мисливого, А. Музики, Р. Мовчана, Д. Олейнікова, О. Радутного, Є. Письменського та деяких інших.

Метою статті є критичний аналіз лише тих наукових класифікацій, які ґрунтуються на критерії сфери здійснення співпраці з окупантом або на інших суміжних (подібних) критеріях та формулювання авторської класифікаційної моделі колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК.

Широкі та вузьке розуміння. У суворому розумінні поняття «колабораціонізм» та «колабораційна діяльність» не є ідентичними. Перше позначає явище співпраці місцевого населення з окупантом, певний рівень узагальнення – сукупні знання чи загальне уявлення про всі можливі прояви такої співпраці [16, с. 147]. Друге відображає

¹ *Примітка.* Статтю підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проект № 2021.01/0106). Проект виконується на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Зміст, висвітлений у цій статті може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

конкретні форми вираження такої співпраці, які законодавець вважає суспільно небезпечними та кримінально караними.

Семантика свідчить, що слово «колабораціонізм» та його синоніми «колаборантство» і «колаборування» на відміну від слів «співпраця» чи «співробітництво» мають очевидну негативну конотацію зради [18]. Це означає, що визнання того чи іншого діяння проявом колабораціонізму, а відповідної особи – колаборантом (колабораціоністом), може бути обумовлено виключно наявністю цього зрадницького компоненту в діянні особи. Неприпустимо стигматизувати особу лише за сам факт належності її до певної соціальної групи (напр., належності до тих, хто проживав в умовах окупації) чи вішати ярлик колабораціоніста на особу, діяння якої не оцінюються як протиправні та не тягнуть застосування тих чи інших негативних правових засобів (ідеться як про кримінально-правові, так і про іншогалузеві засоби – адміністративні, фінансові, дисциплінарні тощо).

Таким чином, колабораціонізм, як явище, що за змістом терміну має яскраво виражену негативну конотацію, має означати лише такі форми співпраці, які тягнуть за собою офіційний юридичний осуд (визнання такої поведінки протиправною) та застосування до конкретної співпрацюючої особи певних негативних правових засобів (за умов їх передбачення законодавством). Та ж співпраця з окупантом, яка *de-jure* не визнається негативною (шкідливою) та протиправною (у т.ч. в умовах крайньої необхідності), не може йменуватися колабораціонізмом, оскільки це матиме своїм наслідком безпідставне клеймування невинуватих осіб та порушення прав людини.

Разом з тим слід зважати й на те, що доповнення КК статтею про колабораційну діяльність не можна оцінювати як її криміналізацію, принаймні стосовно більшості передбачених у новій статті діянь. Ще до цієї новелізації в силу різних обставин, зокрема й у зв'язку з відсутністю чіткої оцінки незаконних збройних формувань на сході України як таких, що перебувають під контролем агресора, найбільш небезпечні форми співпраці з окупантом підпадали під ознаки кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК (посягання на територіальну цілісність України, державна зрада, участь в незаконних збройних формуваннях, участь у терористичних організаціях тощо). Широкомасштабна та неприхована агресія Російської Федерації та поява окремої статті в розділі І Особливої частини внесли суттєві корективи в юридичні оцінки співпрацюючих осіб, однак не виключили можливість кваліфікації окремих форм співпраці за іншими статтями КК.

Піддаючи аналізу кримінально-правову оцінку проявів колабораціонізму ще до появи ст. 111-1 КК Є.О. Письменський вказував на їх кваліфікацію в судовій практиці як кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111, 258-1, 258-3, 260 КК [11, с. 65-70]. У цьому зв'язку А.А. Музика відмічає, що про колабораційну діяльність йдеться в багатьох статтях КК, зокрема в статтях 110-2, 111, 111-1, 111-2, ст. 114-2, 436-2 [8, с. 106]. На думку Д. Олейнікова, перелік видів та форм злочинної колаборації, встановлених КК, має такий вигляд: ч. 1-2 ст. 111, ст. 111-1, ст. 111-2, ч. 3 ст. 114-2, ст. 436-2 [9, с. 90]. У свою чергу О.Е. Радутний вважає, що в широкому розумінні під ознаки колабораційної діяльності можуть підпадати не лише діяння, окреслені законодавцем у ст. 111-1 КК, але й ті, що передбачені статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-2, 112, 113, 114-1, 114-2 КК (тобто, практично всі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України), а також злочинні діяння, передбачені ст. 436-2 КК [15, с. 101].

У межах цієї статті, присвяченої проблемам класифікації, не ставиться завдання визначити вичерпний перелік діянь, передбачених різними статтями КК, які тією чи

іншою мірою можуть охоплювати співпрацю з окупантом. Більше того, є сумніви щодо наявності всі ознак колабораціонізму в окремих з наведених цитованими вченими кримінальних правопорушень. Однак слід визнати, що співпраця з окупантом до набрання чинності відповідними змінами про встановлення відповідальності за колабораційну діяльність кваліфікувалася за іншими статтями КК (зокрема, як участь у незаконному збройному формуванні чи терористичній організації). Наразі вона може охоплюватися не лише ст. 111-1, але й як слушно відмічається в літературі, також і, щонайменше, статтями 111 чи 111-2 КК.

Зважаючи на це, є всі підстави розглядати щонайменше три види співпраці місцевого населення з окупантом:

– *колабораціонізм як суспільно-політичне явище*, що охоплює собою всі прояви співпраці, які тягнуть за собою офіційний юридичний осуд;

– *колабораційна діяльність у широкому значенні* – як суспільно небезпечні діяння, передбачені різними статтями Особливої частини КК, що за своїм змістом означають таку співпрацю (зокрема, діяння, передбачені статтями 111, 111-1, 111-2 КК і т.д.);

– *колабораційна діяльність у вузькому значенні* – як суспільно небезпечні діяння, передбачені виключно ст. 111-1 КК.

Історичні основи кримінально-правової класифікації. У вітчизняній історіографії найпоширенішою є класифікація колабораціонізму за сферами співпраці. У своїй монографії В. Шайкан здійснила його класифікацію за сферами здійснення співпраці та виокремила такі його види: 1) *політичний/індивідуально-політичний* – співпраця з ворогом на ідейних засадах, 2) *адміністративний* – співпраця лояльних осіб з місцевого населення в органах управління різного рівня, діяльність яких керувана і контрольована окупантами, 3) *військовий* – добровільна і вимушена служба у військових формуваннях окупанта, 4) *економічний* – співпраця у будь-яких галузях економіки на користь ворога, 5) *побутовий* – встановлення доброзичливих стосунків між окупантами і місцевим населенням, наприклад, попередження окупантів про заміновані будинки, шляхи, послуги у якості провідників, добровільне пропонування продуктів харчування, запрошення на родинні свята тощо, 6) *культурний* – співпраця з окупантами у духовній сфері, яка сприяла поширенню серед населення віроповідданських почуттів, пропаганді зверхності арійської раси, задовольняла інтереси окупаційної влади і сприяла високому психологічному настрою окупантів [19, с. 51–52].

Ця класифікація виглядає структурованою, логічною, зручною та доступною для розуміння. Попри це, вона зберігає значний ступінь умовності та очевидно не претендує на повне дотримання правил класифікації. Так, особа, яка співпрацює на ідейних засадах на певній адміністративній посаді, водночас підпадає щонайменше під два види (політичний та адміністративний). А керівні функції в органах управління (адміністративний колабораціонізм) можна здійснювати стосовно різних сфер, які позначають вже інші види співпраці (наприклад, військову, економічну, культурну).

Попри цю умовність запропонована класифікація була підтримана вітчизняними істориками та знайшла розвиток у багатьох інших публікаціях. Тож не дивно, що після доповнення КК статтею про колабораційну діяльність, вітчизняна наука кримінального права підхопила класифікаційні розробки істориків та сфокусувала увагу, принаймні на початку, на сферах життєдіяльності окупованого населення, у яких відбувається співпраця з окупантом згідно відповідної кримінально-правової новели.

Класифікація колаборантства у вітчизняному кримінальному праві. Ще до того, як КК було доповнено ст. 111-1 (тобто до появи законодавчо відображених форм колабораційної діяльності), у науковій літературі можна

було віднайти ідеї щодо класифікації колабораціонізму, зокрема, у контексті потенційної появи відповідних приписів у кримінальному законі. Так, О. Ілларіонов відповідно до прийнятої в історичній літературі класифікації, а також з урахуванням особливої ролі медіа, вирізняв такі види колабораціонізму: *військовий* – сприяння противнику зі зброєю в руках (служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки; *економічний* – співпраця в будь-яких галузях економіки, ведення господарської діяльності на окупованих територіях, сплата «податків» тощо; *культурний* – співпраця в духовній сфері (зокрема, діяльність окремих «церков», участь «творчих» колективів, колективів музеїв та ін. установ у заходах окупаційних адміністрацій); *побутовий* – встановлення дружніх відносин між окупантами та населенням, особиста підтримка їх у заходах, які організуються окупаційними адміністраціями, підтримка у соціальних мережах тощо; *політичний, адміністративний* – співпраця з окупаційними органами влади без зайняття керівних посад, працевлаштування в таких органах, членство у створюваних «політичних» рухах та об'єднаннях тощо; *медійний* – участь у телешоу, виступах та телебаченні та радіо «представників» громадськості, «наукових» кіл з наукових установ та освітніх закладів, створених та фінансованих окупаційними адміністраціями [4].

У науковому нарисі Є. О. Письменський також спираючись на дослідження вітчизняних істориків класифікував колабораціонізм за критерієм сфери, у якій здійснюється співпраця з окупантом, виокремлюючи його культурно-освітній, ідеологічний, воєнний, політичний, адміністративний та господарський (економічний) види [11, с. 87].

З 16 березня 2022 року набрав чинності закон, яким КК було доповнено статтею, що, як уже відмічалось раніше, без перебільшення є найбільшою за обсягом тексту та кількістю частин статтею Особливої частини чинного КК [20, с. 130]. Перші чотири частини містять окремі різновиди (склади) колабораційної діяльності, різні за ступенем суспільної небезпеки. Аналіз змісту цих частин дозволяє зробити висновок, що в цілому законодавець намагався, хоч і з певним ступенем умовності, узагальнити окремі форми колабораціонізму, що можуть мати місце в тій чи іншій сфері людської діяльності та викласти їх в окремих структурних одиницях статті (її частинах). Тож і не дивно, що після появи в тексті кримінального закону окремої статті про колабораційну діяльність криміналісти почали досліджувати колабораціонізм переважно в його вузькому значенні – як тих видів колабораційної діяльності, що відображені в ст. 111-1 КК, та класифікувати його, спираючись саме на законодавчі положення.

Аналізуючи законодавчу новелу А. С. Політова пропонує, так як і вітчизняні історики виділяти воєнний, економічний, культурний (духовний), побутовий, політичний (адміністративний) колабораціонізм, але замість медійного виокремлює освітній колабораціонізм [12, с. 119–120]. У свою чергу К. О. Долгорученко вказує, що цією новелою було встановлено кримінальну відповідальність за колабораціонізм, який полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками [3, с. 18], тобто автор не виділяє освітнього колабораціонізму (який, слід так розуміти, охоплюється культурним), а проте виокремлює інформаційний.

Приєднується до корготи класифікаторів також і О. Е. Радутний, виділяючи воєнний, економічний, культурний (духовний), побутовий і адміністративний колабораціонізм. Учений не згадує про ідеологічний колабораціонізм, а натомість називає публічні заклики та публічні заперечення – діяння, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК, формами інформаційної колабораційної діяльності [15, с. 104].

Найбільш деталізовано описує різні сфери колабораційної діяльності В. А. Мисливий, який відмічає співпрацю в ідеологічній, організаційно-розпорядчій, адміністративно-господарській, пропагандистській, матеріально-ресурсній, господарській, правовій, освітній, виборчій, політичній, інформаційній, правоохоронній, судовій та військовій сферах [6, с. 118]. За такого підходу вчений фактично знаходить окреме місце в класифікації для більшості альтернативно передбачених форм колабораційної діяльності. Водночас важко визначити відмінності між ідеологічним, пропагандистським та інформаційним колаборантством, які, як убачається, є різними аспектами однорідних форм поведінки. Зрештою, неможливо знайти місце в цій класифікації для колабораційної діяльності, передбаченої ч. 2 ст. 111-1 КК, адже відповідне добровільне зайняття посад не пов'язане з виконанням організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, судових чи правоохоронних функцій.

Досліджуючи відбиття видів колабораційної діяльності в кримінальному законі вже після згаданої новелізації КК Є. О. Письменський спирається на раніше здійснену класифікацію, проте пропонує виділяти умовно три основні типи (форми) колабораційної діяльності: 1) ідеологічний та культурно-освітній – здійснення пропагандистської та іншої інформаційної діяльності (ч. 1, 3 і 6 ст. 111-1 КК); 2) адміністративний та воєнно-політичний – участь у діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч. 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК); 3) господарський (економічний) – матеріальне та інше забезпечення діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч. 4 ст. 111-1 КК) [10, с. 57].

У своїй монографії, аналізуючи законодавчу новелу, Р.О. Мовчан виокремлює 4 форми колабораціонізму: 1) ідеологічний та культурний / духовний (частини 1, 3 і 6), 2) політичний / адміністративний (частини 2, 5, 7), 3) економічний / господарський (ч. 4) і 4) воєнний (ч. 7) [7, с. 25–41]. Тобто, автор вважає за необхідне розмежувати (навіть в умовній класифікації) політичний та воєнний різновиди колаборантства.

Про чотири типи колабораціонізму – воєнний, політичний (адміністративний), культурний (духовний) і побутовий – пише також і Н.О. Антонюк. Якщо стосовно перших двох типів погляди вченої загалом є збіжними з іншими авторами, то під культурним/духовним колабораціонізмом вона розуміє ті форми колабораційної діяльності, які передбачені ч. 3 ст. 111-1 КК, та які в інших джерелах характеризуються як освітній чи культурно-освітній колабораціонізм. Крім цього, на думку Н. О. Антонюк, побутовим колабораціонізмом є згадані в ч. 1 ст. 111-1 КК публічні заперечення та заклики, а також передбачене ч. 2 добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (за відсутності ознак політичного, адміністративного, воєнного колабораціонізму) [1, с. 142–143].

Такою, що відзеркалює законодавчу диференціацію та структуру ст. 111-1 КК, цілком можна вважати класифікацію О. К. Маріна, який оперує такими видами колабораційної діяльності: 1) інформаційне співробітництво із державою-агресором (ч. 1 – в цілому, ч. 3 – пропаганда в закладах освіти, ч. 5 – публічні заклики, ч. 6 – здійсненні інформаційної діяльності), 2) робота в інтересах держави-агресора (ч. 2 – в цілому, ч. 5 – добровільне зайняття посад і добровільне обрання до відповідних органів, ч. 7 – добровільне зайняття посад), 3) дійова підтримка держави-агресора (ч. 3 – впровадження стандартів освіти, ч. 5 – участь в організації та проведенні незаконних виборів/референдумів, ч. 6 – організація, проведення та активна участь у заходах політичного характеру), 4) економічний співпраця із державою-агресором (ч. 4), 5) воєнна співпраця із держа-

вою-агресором (ч. 7 – добровільна участь у збройних формуваннях, надання допомоги у веденні бойових дій) [5]. Ця класифікація, як убачається, вирізняється зміщенням акцентів зі сфер здійснення співпраці на об'єктивні ознаки співробітництва з окупантом/агресором, особливо в частині виділення роботи в інтересах окупанта та його дійової підтримки.

Практично ідентична класифікація пропонується і в дослідженні «Стан забезпечення в Україні права на захист осіб, підозрюваних та обвинувачених у державній зраді та колабораційній діяльності в умовах воєнного стану», заснованому на аналізі змісту ст. 111-1 КК. Проте, окрім названих п'яти форм, в ньому виділяється ще й освітня співпраця, як окрема форма [17]. І хоча автори при цьому не уточнюють, які саме діяння з передбачених ст. 111-1 КК підпадають під кожну з цих форм, можемо припустити, що інформаційна співпраця передбачена щонайменше ч. 1 цієї статті, а економічна, воєнна та освітня – частинами 4, 7 та 3 відповідно. Під роботою в інтересах агресора імовірно розуміється зайняття певних посад (чч. 2, 5 і 7), а під дійовою підтримкою діяння, передбачені ч. 6 ст. 111-1 КК.

О. Букресев та Н. Нетеса у своїй праці згадують про воєнний, політичний та адміністративний колабораціонізм, а також інформаційну та ідеологічну колаборацію. Поряд з цим учені виокремлюють колабораціонізм у гуманітарній сфері, яким охоплюється щонайменше освітня, економічна (господарська) взаємодія з ворогом, а також співпраця у сфері медицини, забезпечення громадського порядку та безпеки, захисту прав людини, тобто сфер, які становлять основи життєдіяльності цивільного населення, що опинилося під окупацією [2, с. 60]. У цьому зв'язку викликає сумніви виокремлення політичного та адміністративного колабораціонізму альтернативно, позаяк убачається, що вони характеризують один і той же за характером тип співпраці. Виокремлення колабораціонізму в гуманітарній сфері можна вважати слушним з огляду на необхідність відтінити діяльність, яка становить основи життєдіяльності цивільного населення, від інших діянь. Водночас «гуманітарне колаборантство» здається може відбуватися в різних сферах, тому її виділення має відбуватися в межах іншого критерію поділу на види. До того ж, постає питання, чи можна взагалі означені авторами форми поведінки (чи принаймні частину з них) вважати колаборантством (тобто кримінально-караними діяннями) з огляду на їх життєзабезпечувальне, гуманітарне значення.

Аналіз виявлених в наукових джерелах підходів: обговорення та результати. Огляд підходів дослідників до класифікації колабораційної діяльності за критерієм сфери її здійснення демонструє наявність як спільного, так і відмінного в них. Насамперед убачається консенсус щодо виокремлення воєнного та господарського (економічного) видів колаборантства. Перший охоплюється ч. 7 ст. 111-1 КК і передбачає добровільну участь у відповідних незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій. Другий охоплюється ч. 4 ст. 111-1 КК та означає передачу матеріальних ресурсів таким формуванням та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з окупантом. Оскільки передача матеріальних ресурсів очевидно не завжди є результатом здійснення операцій, що вказують на господарську діяльність, то термін «господарське колаборантство» набуває більшої умовності порівняно з економічною співпрацею. Передача матеріальних ресурсів зміцнює / посилює економічну основу окупанта, тож термін «економічне колаборантство» видається більш вдалим.

Колаборацію, передбачена ч. 3 ст. 111-1 КК, йменують культурною, духовною, освітньою чи культурно-освітньою. Поняття «духовність», як убачається, є найбільш

віддаленим за своїм змістом від тих діянь, які описані в аналізованій нормі. Семантично воно стосується внутрішнього психічного життя людини, її морального світу, релігії та церкви [18]. Безумовно, освіта є одним із найголовніших чинників формування системи цінностей особистості, однак вочевидь не єдиним. Стосовно ж релігійного компоненту співпраці, то він взагалі не знайшов відображення ані в ч. 3, ані в інших частинах ст. 111-1 КК як окремого діяння. Поняття «культура» є багатоаспектним та має багато різних визначень. У широкому розумінні воно здатне охопити всі виокремлені сфери колаборантства (напр., можна говорити про економічну та воєнну культури). Однак, коли йдеться про протиставлення сфери культури іншим сферам у контексті здійснення управління чи реалізації інших владних повноважень, то поняття культури набуває вузького значення. Так, у п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру», культура включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку і освіту. Згідно ст. 2 цього ж Закону, законодавство України про культуру регулює діяльність у сфері: художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну; нематеріальної культурної спадщини, в тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї і обряди, діалекти і говірки, народні художні промисли та ремесла, історична топоніміка тощо); охорони національного культурного надбання; музейної справи, колекціонування; архівної справи; бібліотечної справи; створення видавничої продукції, її розповсюдження і використання; створення і розповсюдження фонограмої та аудіовізуальної продукції; мистецької освіти та її науково-методичного забезпечення; наукових досліджень у сфері культури; міжнародних культурних зв'язків, а також переміщення культурних цінностей через державний кордон [13]. Ці положення демонструють, що сфера культури в контексті законодавчого регулювання та державного управління традиційно не включає в себе освіту як таку (за винятком мистецької освіти). Різними є й система органів управління сферами освіти та культури. Проте, навіть якщо й вважати освіту частиною сфери культури в більш широкому значенні, то це не змінює того, що ч. 3 ст. 111-1 КК не передбачає співпраці в інших, крім освітній, сфері (наприклад, у музейній справі, кінематографії, театральному мистецтві тощо). Таким чином, відповідне здійснення пропаганди в закладах освіти та впровадження стандартів освіти агресора *de lege lata* доцільно вважати лише освітнім колаборантством.

Колабораційна діяльність, яка полягає в зайнятті певних посад (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК), йменується переважно адміністративним чи політичним колаборантством. У зв'язку з цим слід зауважити, що лише частина посад, зайняття яких передбачено відповідними частинами ст. 111-1 КК, можуть вважатися політичними за своєю природою. Мова йде про найвищі посади в системі управління (переважно керівники незаконно створених органів влади). Тож політичне колаборантство може бути власне лише частині аналізованих діянь, передбачених як правило ч. 5 ст. 111-1 КК. Зайняття посад, не пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2 ст. 111-1 КК), так само, як і зайняття посади судді (ч. 7 ст. 111-1 КК) складно віднести навіть до адміністративного колаборантства, адже за змістом термін «адміністрація» та похідний від нього прикметник «адміністративний» безпосередньо стосуються здійснення керівних функцій, управління певним органом, установою чи сферою або напрямом діяльності [18], що вказаним посадам не властиво. Тому використання цих слів на позначення відповідних форм колаборантства видається вкрай умовним. Більш влучним видається термін «посадове колаборантство», який напряму відтворює

зміст передбачених у чч. 2, 5 та 7 діянь. Та й слово «посадовий» семантично означає такий, що стосується посади [18]. Іншим аналогом може бути «службове колаборантство». У цьому випадку термін «службовий» може мати широкий зміст – як такий, що стосується виконання обов'язків по службі, що впливає з будь-якої посади, а не лише з функцій службової особи. Такий варіант широкого трактування використовується в судовій практиці в контексті застосування п. 8 ч. 2 ст. 115 КК, якою передбачено умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням нею службового обов'язку [14].

Не можна погодитися і з іменуванням добровільного зайняття посад, передбаченого ч. 2 ст. 111-1 КК, побутовим колаборантством. Побутову сферу прийнято протиставляти сфері публічній та офіційній. У такому значенні вона охоплює повсякденне життя людей, буденність, не пов'язані з виконанням тих чи інших обов'язків по службі, як-от: купівля товарів повсякденного вжитку, ведення хатнього (домашнього) господарства, дозволя (зокрема, святкування, розваги), споживання комунальних послуг, родинне чи дружнє спілкування, братання тощо. У цьому сенсі взаємодія з окупантом у цій сфері, як правило, взагалі не може містити ознак колабораціонізму, позаяк інакше б це унеможливило яке-небудь законне існування в умовах окупації.

Немає єдності в поглядах учених і щодо місця в класифікації колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 ст. 111-1 КК. Її відносять переважно до ідеологічного або інформаційного колаборантства. Будучи певною сукупністю уявлень та поглядів ідеологія звісно тісно пов'язана зі створенням та поширенням інформаційного продукту. Практика свідчить, що засуджені за публічні заклики / заперечення нерідко мали антиукраїнські погляди, були прихильниками ідеології «руського міра». Однак сповідування відповідних проокупантських чи проагресорських поглядів не є обов'язковою ознакою розглядуваних діянь. З огляду на це в більшості вироків цей ідеологічний момент не встановлюється. Тож не виключаються випадки, коли передбачена ч. 1 ст. 111-1 колабораційна діяльність позбавлена відповідної ідеологічної компоненти. Натомість за своєю природою публічні заклики / заперечення є інформаційними діями, а їх безпосереднім об'єктом виступає у т.ч. й інформаційна безпека, що вказує на справедливе визнання їх ученими інформаційним колаборантством. Такими ж особливостями в характері діяння та механізмі вчинення кримінального правопорушення володіють також і публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, передбачені ч. 5 ст. 111-1 КК.

Інша справа, чи можна взагалі вважати ці різновиди інформаційних діянь формами колабораційної діяльності з огляду на їх учинення, як правило, поза умовами окупації та за відсутності зв'язку (змови, домовленості) з окупантом, чи все ж таки їх доцільно передбачити в окремій статті КК. Відповідь на це питання буде відображено в наступних публікаціях, позаяк у цій статті робиться спроба класифікації колаборантства *de lege lata*, тобто в межах існуючого законодавчого підходу.

Водночас здійснення за відсутності ознак державної зради інформаційної діяльності у співпраці з окупантом (агресором), яке передбачене ч. 6 ст. 111-1 КК, також доцільно віднести до інформаційного колаборантства. Підтвердженням інформаційної природи цього діяння є примітка до ст. 111-1 КК, у якій під ним розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

Як убачається, окремий вид колаборантства утворює така форма колабораційної діяльності, як організація та проведення заходів політичного характеру за відсутності ознак державної зради, а так само активна участь у таких заходах (ч. 6 ст. 111-1 КК). Якраз цю форму можна

віднести до політичного колаборантства зважаючи на те, що законодавець визнав «політичну компоненту» обов'язковою її ознакою, без якої відповідні організація і проведення з'їздів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, конференцій, круглих столів і т.д. та активна участь у них не можуть охоплюватися ч. 6 ст. 111-1 КК. Інша справа, що крім означених діянь політичне колаборантство мали б утворювати й низка інших діянь, які прямо (в окремій формі) в аналізованій статті не визначені (зокрема, активна участь у діяльності політичних партій та організацій політичного характеру окупанта).

До політичного колаборантства може бути віднесена й така форма колабораційної діяльності, як участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Це пов'язано з тим, що вибори і референдум є формами безпосереднього впливу населення на політику. Звичайно, в контексті тих незаконних виборів і референдумів, котрі проводились Російською Федерацією на окупованих нею територіях йдеться радше про використання цих інститутів демократії з пропагандистськими цілями, з метою надання владі окупанта нібито легітимного характеру, ніж про який-небудь вплив населення на політичні процеси. Однак пропагандистської сили їм якраз і надає те, що вибори та референдум вважаються класичними формами демократії, що забезпечують пряму чи представницьку форму участі народу в здійсненні державної політики. Іншим аналогом могло б бути йменування цієї форми колабораційної діяльності виборчим колаборантством.

Як підсумок, аналіз форм колабораційної діяльності, передбачених чч. 1–7 ст. 111-1 КК, дозволяє зробити висновок, що законодавець не керувався критерієм сфери її здійснення при відображенні цих форм у приписах ст. 111-1 КК, у т.ч. визначаючи їх місце в межах тієї чи іншої частини цієї статті. За цим критерієм види колаборантства описані еkleктично і лише віддалено нагадують таку класифікацію. Замість цього в цій статті знайшли своє відображення лише деякі найбільш поширені та найбільш небезпечні прояви співпраці з окупантом в окремих сферах життєдіяльності окупованого населення, на які прагнув акцентувати увагу законодавець.

Класифікація колаборантства за сферами її здійснення імовірно демонструє свою ефективність у межах цілей історичних досліджень, у той час як для потреб реалізації окремих напрямів кримінально-правової політики, яка потребує більшої визначеності (чіткості, системності), її ефективність наближається до нуля. Класифікація за сферами з точки зору змісту ст. 111-1 КК стає на стільки умовною, що називати її класифікацією (як науковим методом) стає практично неможливим.

Так, господарська діяльність (комерційна і некомерційна), яку проводить особа у взаємодії з окупантом, може бути спрямована на забезпечення воєнних потреб окупанта (напр., у виробництві зброї і боєприпасів) або полягати в наданні послуг, що полягають у забезпеченні заходів політичного характеру чи впровадженні освітніх стандартів агресора. У такому разі колаборантство, що є економічним за своїми об'єктивними ознаками (характер діяння і предмет), стає відповідно воєнною, політичною чи освітньою за кінцевими цілями (спрямованістю) діяння. Ще більш класифікаційні складнощі викликає передбачене чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК добровільне зайняття певних посад, адже ці посади можуть бути пов'язані з виконанням функцій фактично в будь-якій сфері життєдіяльності (посади у виробничій, транспортній, медичній, юридичній, освітній, науковій, культурній, воєнній, політичній та інших сферах). Як наслідок, лише ця форма колабораційної діяльності водночас може охоплювати ледь не всі різновиди сфер колаборантства водночас.

Натомість аналіз форм прояву колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК, дозволяє класифіку-

вати її на види з точки зору об'єктивних ознак, передусім, з урахуванням предмета колаборантства та однорідного характеру діянь. За цим критерієм убачається доцільним виокремити такі види:

- інформаційне* колаборантство (чч. 1 і 6 ст. 111-1 КК);
- посадове* (службове) колаборантство (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК);
- освітнє* колаборантство (ч. 3 ст. 111-1 КК);
- економічне* колаборантство (ч. 4 ст. 111-1 КК);
- політичне* (у т.ч. виборче) колаборантство (ч. 6 ст. 111-1 КК);
- воєнне* колаборантство (ч. 7 ст. 111-1 КК).

При цьому варто зауважити, що об'єктом цієї класифікації (елементом, що класифікується) є колабораційна діяльність у її вузькому розумінні, тобто виключно зважаючи на законодавче відображення окремих форм її проявів за ст. 111-1 КК.

Висновки. Співпрацю місцевого населення з окупантом варто розглядати принаймні в трьох вимірах: колабораціонізм як суспільно-політичне явище, що охоплює

собою всі прояви співпраці, які тягнуть за собою юридичний осуд (негативні правові наслідки); колабораційна діяльність у широкому значенні – як суспільно небезпечні діяння, передбачені різними статтями Особливої частини КК, що за своїм змістом означають таку співпрацю (зокрема, діяння, передбачені статтями 111, 111-1, 111-2 КК і т.д.); колабораційна діяльність у вузькому значенні – як суспільно небезпечні діяння, передбачені виключно ст. 111-1 КК. Слова «колаборантства» і «колаборантство» є синонімами співпраці з окупантом з її негативним (протиправним, «зрадницьким») змістом та можуть характеризувати її у кожному з цих трьох вимірів.

Колабораційну діяльність у її вузькому розумінні можна класифікувати з точки зору об'єктивних ознак, насамперед, з урахуванням предмета колаборантства та однорідного характеру діянь на інформаційне (чч. 1 і 6 ст. 111-1 КК), посадове (службове) (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК), освітнє (ч. 3 ст. 111-1 КК), економічне (ч. 4 ст. 111-1 КК), політичне (у т.ч. виборче) (ч. 6 ст. 111-1 КК) і воєнне колаборантство (ч. 7 ст. 111-1 КК).

ЛІТЕРАТУРА

1. Antoniuk N. Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3 (15). P. 137–145. doi: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.3-n000312>.
2. Букреєв О., Нетеса Н. Колабораціонізм у гуманітарній сфері: пошук оптимального законодавчого рішення та реалії практики застосування ст. 111-1 КК України. Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі: матеріали міжн. наук.-практ. кругл. столу 22–23 черв. 2023 р. Київ: Алерта, 2023. С. 58–63.
3. Долгорученко К.О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 16–19. (с.18)
4. Ілларионов О. Захист від колабораціонізму: спроба друга. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863>.
5. Марін К.О. Колабораційна діяльність: що є кримінально каранним. URL: https://www.academia.edu/87265376/Колаборація_діяльність_за_КК_України.
6. Мисливий В.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм в умовах воєнного стану. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 117–121.
7. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
8. Музика А.А. Норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 103–115.
9. Олейніков Д. Групи та категорії суб'єктів, що беруть участь у збройній агресії РФ проти України. Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі: матеріали міжн. наук.-практ. кругл. столу 22–23 черв. 2023 р. Київ: Алерта, 2023. С. 84–91.
10. Письменський Є.О. Види колабораційної діяльності та питання їх відбиття у КК України. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 54–58.
11. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк: Румянцева Г. В., 2020. 120 с.
12. Політова А.С. Дискусійні питання щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса: «Гельветика», 2022. С. 117–121.
13. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
14. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.
15. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 99–115.
16. Рубашенко М. А. «Колаборація», «колабораціонізм», «співпраця», «колабораційна діяльність»: історичний та кримінально-правовий виміри термінологічного плюралізму. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 131–156. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285405>.
17. Стан забезпечення в Україні права на захист осіб, підозрюваних та обвинувачених у державній зраді та колабораційній діяльності в умовах воєнного стану. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/stan-zabezpecennia-v-ukrayini-prava-na-zaxist-osib-pidozriuvanih-ta-obvinuvaceni-uk-derzavnii-zradi>. (с. 15)
18. СУМ-20. Словник української мови online. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0>.
19. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Монографія.-Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 468 с.
20. Яковюк І.В., Рубашенко М.А., Шульженко Н.В. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.). Київ: Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 130–134. doi: 10.31617/k.knute.2022-03-18.